

w Suwałkach, Stowarzyszenie Miłośników SPK „Kraina Hańczy” – powiedziała Teresa Świerubska, dyrektor SPK. Rozpoznanie odmian jabłoni w suwalskich sadach i zakładanie odnowionych kolekcji wspomagał Ogród Botaniczny PAN w Warszawie-Powisnie.

Odnawianie starych sadów trwa także w Wigierskim Parku Narodowym i – jak zapewnia jego dyrektor Zdzisław Szkiruc – jest jednym ze sposobów wspierania rozwoju regionalnego i zachowania w parku tradycyjnej sieci osadniczej, siedlisk, pól uprawnych i sadów owocowych. Na terenie parku w kilkudziesięciu gospodarstwach zachowały się stare jabłonie odporne na lokalne, surowe warunki klimatyczne. Sadzonki przed wielu laty sprowadzano z Rosji, Szwecji i Niemiec, ale po 100 czy tylko 50 latach drzewa uległy degradacji. Jedną z nielicznych zachowanych do dziś odmian to Ananas, znana również m.in. w regionie PK DD Wisły. Podobnie jak w innych regionach, zaczęto od przeglądu sadów i zachowanych drzew. Dzięki pomocy Fundacji Zielone Płuca Polski oraz środkom Programu Małych Grantów GEF/SGP/UNDP w 2004 r. założono szkołę jabłoni szczepionych na podkładach z Antonówki ze zrazów starych odmian jabłoni znalezionych na terenie parku i w otulinie. W 2005 r. ponad 150 sadzonek mogli bezpłatnie otrzymać mieszkańcy parku, aby odnowić swoje sady przydomowe.

W ciągu sześciu lat nastąpi realizacja niemal identycznego programu ochrony genowych i starych odmian drzew owocowych, który rozpoczęto wdrażać w Wandzinie, koło Człuchowa, woj. pomorskie. Na niespełna 10 ha w 1993 r. powstała EKO „Szkoła Życia”

czyli Ośrodek Readaptacji Stowarzyszenia Solidarni „Plus” (obejmuje ośrodki filialne – Darżewo, Gajki, Lutynka), która ma duże osiągnięcia społeczne i ekologiczne. Czynna ochrona różnorodności biologicznej, m.in. w formie hodowli wielu ras zwierząt i zachowawczej kolekcji starych odmian jabłoni, jest jednym z głównych elementów ponownego uspołecznienia osób wydobywanych z marginesów życia – powiedział dyrektor Donat Kuczewski, prowadzący Ośrodek od 13 lat. Zbudowano suszarnię jabłek, a pieniądze ze sprzedaży suszu owocowego i jabłek zasila kasę Ośrodka. W 2001 r. znaleziono tylko kilka starych sadów, sadzonki z Wandzina pozwolą na odnowienie sadów jabłoniowych w 8 miejscowościach. W 2002 r. posadzono 15 tys. podkładów ponad 40 odmian starych drzew owocowych w gminie Przechlewo. Prace te wspomaga Powiatowy Urząd Pracy i Starostwo w Człuchowie.

Projekt „Ustanowienie i wdrożenie modelu zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich opartego na rolnictwie ekologicznym i konkurencyjnym polega na powiązaniu idei rozwoju obszarów w krajach CADES, wśród nich także Polski, z wieloma instytucjami wspierającymi rozwój obszarów wiejskich. Odnawianie starych odmian jabłoni to jedno z cyklu przedsięwzięć tego projektu. Partnerami w jego realizacji jest wiele instytucji, władz regionów, placówek badawczych we Włoszech, Grecji, Chorwacji, Słowacji i Polsce. Wśród nich są Zakład Żywności Ekologicznej Wydziału Nauk o Żywnieniu Człowieka i Konsumpcji SGGW, Ogród Botaniczny PAN – Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej oraz jedyny spośród wymienionych

wcześniej odnowicieli starych sadów i odmian jabłoni – Brodnicki PK.

Wśród wniosków z przebiegu projektu SIMOCA na uwagę zasługuje potwierdzenie wielu korzystnych zjawisk, zarówno z kilku dziedzin gospodarki, jak sadownictwo czy pszczelarstwo, korzyści społecznych, jak odnawianie tradycji lokalnych, wspomaganie rozwoju regionalnego i samorządów lokalnych, czy również efektów ekologicznych, jak ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazu. W podsumowaniu wyników Małgorzata Gutowska, koordynator projektu SIMOCA w Brodnickim PK stwierdziła, że odnowione sady i ochrona starych odmian drzew owocowych pozwalają na odnowienie tradycji rolniczych i sadowniczych regionu. Sady są ważnym elementem ochrony siedlisk i ostojami pożytecznych gatunków ptaków i owadów, zwłaszcza pszczół.

Przykłady pomyślnego odnawiania sadownictwa i zachowania starych odmian drzew owocowych w Brodnickim PK przekonują, że park spełnia ważną funkcję w systemie ochrony – jak czytamy w ustawie O ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. – „wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazu, w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju”. Utworzone w Brodnickim PK Centrum Kompetencji Rolnictwa Ekologicznego i Wielofunkcyjnego będzie wspierało działania parku na rzecz wykonania wymienionych zadań i osiągnięcia wielorakich celów społecznych, gospodarczych i ekologicznych. □

Sokół wędrowny (*Falco peregrinus*) to średniej wielkości ptak drapieżny znany z bardzo szybkiego lotu oraz podniebnych akrobacji. Jest jednym z czterech gatunków ptaków o największym na świecie zasięgu występowania (obok rybołowa, płomykówki i sieweczki morskiej). Zamieszkuje wszystkie kontynenty, nie występuje jedynie na Saharze, w środkowej Azji oraz na znacznym obszarze Ameryki Południowej, a spotkać go można zarówno w tundrze, na stepach, w górach, jak i też na wybrzeżu morskim, a nawet na terenach zagospodarowanych np. w miastach lub kamieniołomach. Długość jego ciała waha się od 36 do 49 cm, rozpiętość skrzydeł 85-114 cm, długość ogona 14-16 cm, a masa od 0,55 do 1,2 kg. Samica jest większa od samca i to do niej odnoszą się główne wartości wymiarów oraz wagi. W Polsce sokół wędrowny jest oceniany jako gatunek lęgowy (tzn., że zakłada gniazda), ale skrajnie nieliczny (tzn., że jego statystyczne zagęszczenie wynosi poniżej 0,2 ptaka na 100 km²), a krajowa populacja liczy obecnie tylko 5-8 par. Ptak ten znajduje się w Czerwonej Księdze Zwierząt Ginących i Zagrożonych w Polsce, gdzie ma status gatunku krytycznie zagrożonego wyginieciem – jest objęty ścisłą ochroną gatunkową. W myśl obowiązujących przepisów, przez cały rok nie wolno zbliżać się do miejsc rozrodu i regu-

Ptaki Doliny Biebrzy

Sokół wędrowny

SEBASTIAN BIELAK

larnego przebywania sokołów wędrownych na odległość mniejszą niż 200 m, natomiast od 1 stycznia do 31 lipca odległość ta wynosi 500 m. Jest on również chroniony w ramach Dyrektywy Ptasiej Unii Europejskiej (gatunek silnie zagrożony, wymagający szczególnej ochrony), Konwencji Berneńskiej o ochronie europejskiej fauny i flory (gatunek bardzo zagrożony i ściśle chroniony), Konwencji Bońskiej dotyczącej międzynarodowej ochrony zwierząt wędrownych oraz Konwencji Waszyngtońskiej w sprawie międzynarodowego handlu gatunkami zagrożonymi wyginieciem.

Żyjące dawniej w Polsce sokoły gniazdowały zazwyczaj w starych fragmentach lasów (tzw. starodrzewach), głównie borów sosnowych w pobliżu wód, ale równie często zajmowały gotowe gniazda czapli czy kormoranów wśród wysokich nadrzecznych wierzb. Tylko ptaki żyjące w Karpatach zakładały gniazda na pół-

kach skalnych. Na obszarach zurbanizowanych sokoły zakładają gniazda w szczelinach wysokich budowli, takich jak kominy, wieże kościelne itp. Od marca do kwietnia samica składa w gnieździe 3-4 (czasami więcej) żółtawe, pokryte brązowymi plamami, jaja, które następnie wysiaduje przez ok. miesiąca. Pisklętami opiekują się oboje rodzice przez ponad trzy miesiące, w tym ok. 40 dni na gnieździe oraz pełne dwa miesiące poza nim. Sokoły wędrowne gniazdują pojedynczymi parami i wychowują tylko jedno pokolenie potomstwa w ciągu roku. Ich dieta składa się głównie z ptaków nie większych od kaczki, a najczęściej rozmiarów gołębia, które chwytają w locie. Potrzebują do polowań otwartej przestrzeni nieba, która pozwala im wykonywać podniebne akrobacje i atakować ofiary z prędkością dochodzącą do 180 km/h, co kwalifikuje je jako najszybsze ptaki świata. Sokół wędrowny

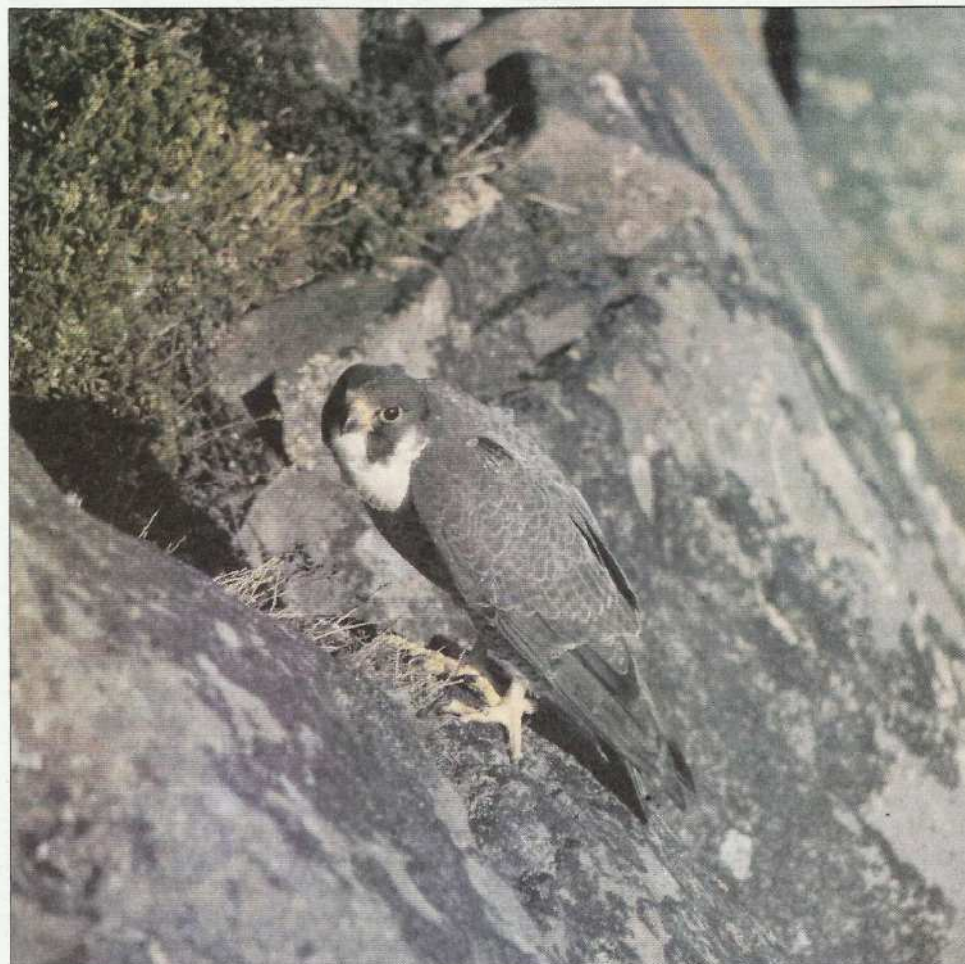
lata na dużych wysokościach szybko i sprężysto, długo krąży, czasami na chwilę nieruchomo zawisa w powietrzu, na przemian szybko uderza skrzydłami, by potem, wykorzystując prądy powietrza, przemieścić się lotem ślizgowym w inny rejon. Czatuje zawsze w miejscach, które umożliwiają mu dobrą obserwację terenu.

Sokoły wędrowne gniazdowały we wszystkich regionach naszego kraju do lat 40. XX wieku, np. w roku 1935 w granicach byłego województwa olsztyńskiego istniało jeszcze ok. 100 gniazd. Niestety, pod koniec lat 50., na skutek stosowania w rolnictwie bardzo groźnych dla środowiska środków ochrony roślin (m. in. DDT), rozpoczął się spadek liczebności sokołów. DDT przenikał wraz z pokarmem do organizmów sokołów i powodował mięknięcie skorupki jaj ptaków, a tym samym niemożność ich wysiedzenia. Już w latach 1958-1960 istniało na Pomorzu oraz w Wielkopolsce tylko po kilka gniazd, a do połowy lat 60. znaleziono jeszcze pojedyncze gniazda na Mazurach, w Puszczy Białowieskiej i Kampinoskiej oraz w Tatrach. Podobny proces zachodził równocześnie w całej Europie, Ameryce Północnej i Południowej, a na dodatek w wielu rejonach świata sokół wędrowny był systematycznie zwalczany przez myśliwych oraz hodowców gołębi, nie mówiąc już o kłusownikach wybierających z gniazd jaja. W efekcie populacje wymienionych trzech kontynentów zaczęły się gwałtownie kurczyć. Dopiero od roku 1985 zaczęto w Polsce ponownie widywać pary sokołów wędrownych w porze lęgowej, m.in. na Mazurach, w Tatrach,

Pieninach oraz Bieszczadach. W latach 1980-85 sokoły wędrowne prawdopodobnie gniazdowały w dolinie Biebrzy. Na początku lat 90. rozpoczęto w Polsce program reintrodukcji sokołów wędrownych, a do roku 1999 w różnych okolicach kraju wypuszczono na wolność 114 ptaków hodowanych wcześniej w niewoli. Te zabiegi, połączone z ochroną prawną sokołów oraz, co najważniejsze, wycofaniem po 1975 roku z użycia w rolnictwie DDT przyspieszyły odtwarzanie krajowej populacji lęgowej. Podobne działania podjęto pod koniec XX wieku w Niemczech oraz

Młody sokół wędrowny (USFWS)

Sokół wędrowny w całej okazałości (fot. Steve Maslovski, USFWS)

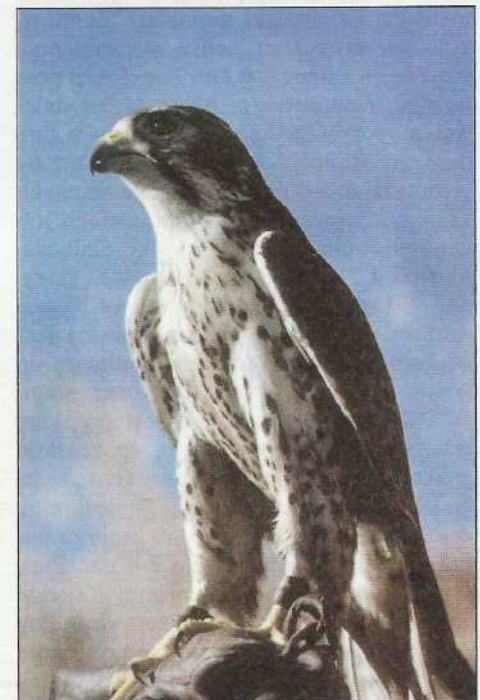
Zaciekawione spojrzenie sokoła (USFWS)

w Wielkiej Brytanii, ale mimo to w znacznej części Europy sokół wędrowny jest nadal rzadkim gatunkiem.

Zdjęcia (USFWS) zostały udostępnione dzięki uprzejmości United States Fish and Wildlife Service.

Literatura:

- Z. GŁOWACIŃSKI (red.) 2002. Czerwona Lista Zwierząt Ginących i Zagrożonych w Polsce. Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk. Kraków.
- K. HUDEC, 1993. Przewodnik ptaki. Wydawnictwo Multico. Warszawa.
- G. KŁOSOWSKI, S. KŁOSOWSKI, T. KŁOSOWSKI, 1991. Ptaki Biebrzańskich Bagien. Krajowa Spółdzielnia Artystyczno-Techniczna KSAT. Warszawa.
- M. C. PERRINS (red.), 2004. Wielka encyklopedia ptaków. Wydawnictwo Muza SA. Warszawa.
- ROZPORZĄDZENIE 2001. Rozporządzenie Ministra Środowiska z 10.04.2001 r. w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt łownych oraz określenia okresów polowań na te zwierzęta (Dz. U. nr 43, poz. 488)
- ROZPORZĄDZENIE 2001. Rozporządzenie Ministra Środowiska z 26.09.2001 r. w sprawie określenia listy gatunków zwierząt rodzimych dziko występujących objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową oraz zakazów dla danych gatunków i odstępstw od tych zakazów. (Dz. U. nr 130, poz. 1456)
- ROZPORZĄDZENIE 2004. Rozporządzenie Ministra Środowiska z 19.04.2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt łownych oraz określenia okresów polowań na te zwierzęta (Dz. U. nr 76, poz. 729)
- ROZPORZĄDZENIE 2005. Rozporządzenie Ministra Środowiska z 11.03.2005 r. w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt łownych (Dz. U. nr 45, poz. 433 i 434)
- J. SOKOŁOWSKI, 1992. Ptaki Polski. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa.
- L. TOMIAŁOJCZAK, T. STAWARCZYK, 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Tomy I, II. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”. Wrocław.

Sokół wypatrujący zdobyczy (fot. Phil Million, Mike Smith, USFWS)